

Юрій БІЛОУСОВ¹

МОРАТОРІЙ НА ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА МАЙНО У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Досліджуються зміст мораторію на звернення стягнення на майно як елемент державного регулювання цивільних відносин, яке істотно впливає на звичний перебіг цивільного зобов'язання, та його вплив на забезпечення інтересів самої держави як власника та інших учасників цивільних відносин. Актуальність дослідження визначається своєрідністю національної правової системи, для якої мораторій все менше стає винятком і все більше фактично виступає способом захисту інтересів конкретного суб'єкта чи певної групи, що, у свою чергу, може посягати на майновий статус кредиторів, у тому числі тих, які здійснили своє право на судовий захист порушеного, невизнаного або оспореного права й отримали підтвердження наявності права, його порушення та необхідності поновлення.

Здійснено аналіз видів запроваджених мораторіїв на звернення стягнення на майно, у тому числі за розширеними класифікаційними критеріями, нормативне закріплення, особливості їхнього застосування. Констатовано, що запровадження державою мораторіїв відбувається не тільки і не стільки з метою за-

¹ кандидат юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник лабораторії з проблем адаптації
законодавства України до права ЄС,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України
Yuriy.Bilousov@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9209-0378>.

хисту окремих боржників, які не спроможні виконати взяті на себе зобов'язання, а переважно через недосконалість законодавства в інших сферах (наприклад, управління власністю) або з метою недопущення погіршення соціально-економічної та політичної ситуації в країні внаслідок нестабільності в майновій сфері, обумовленою економічними кризами та збройним конфліктом (війною) на території України, що істотно впливає на всю майнову сферу, особливо тих фізичних та юридичних осіб, які мають стосунок до окупованих та прифронтових територій.

Наголошено на необхідності перегляду державної політики щодо застосування мораторіїв на звернення стягнення на майно як інструмента регулювання майнових відносин та відносин виконавчого провадження. Доводиться необхідність детальнішого обґрунтування запровадження і застосування, вимушеності, виправданості доцільності, реальної тимчасовості мораторіїв на звернення стягнення на майно, встановлення чіткого балансу кредитора (стягувача) та боржника, зважаючи на високі інтереси їхнього запровадження, з метою недопущення грубого порушення конституційних та конвенційних прав людини і основоположних свобод на захист права власності, права на судовий захист та ін.

Ключові слова: мораторій, виконання судових рішень, виконавче провадження, захист цивільного права, звернення стягнення на майно, юридичні гарантії.

Звичайна динаміка зобов'язання передбачає певну послідовну еволюцію від його виникнення до припинення з різних підстав, із використанням різних способів. Щодо припинення зобов'язання, то, мабуть, ідеальною підставою є його виконання, оскільки саме воно передбачає реалізацію сутності такого правовідношення, де боржник виконує свій обов'язок, а кредитор повноцінно здійснює право. Зобов'язання може мати різноманітні трансформації, ускладнення, які можуть виникати як на взаємоузгодженій диспозитивній основі між його суб'єктами, так і з ініціативи однієї зі сторін або в силу обставин, які не залежать від суб'єктів зобов'язання. Для уникнення посягання на статус, права та інтереси сторін зобов'язання існує низка інструментів для повернення (відновлення статус-кво) або наближення до стану, який існував до аномальної ситуації, спонукання сторін зобов'язання повернутися до його первісного вигляду, його мети та бажаного чи очікуваного результату.

Як і будь-яке право, право кредитора в зобов'язальному правовідношенні може заслуговувати на захист в передбачених формах, із використанням визначених способів, може застосовуватися державний примус до нормалізації цивільного (чи до нього подібного) правовідношення, перетворення його у безспірне, безконфліктне, визначене.

У разі застосування судового захисту потерпіла сторона отримує судові рішення, яке набрало законної сили, але подекуди воно не може бути виконане і не лише тому, що боржник є у майновому плані неспроможним

чи не бажає цього зробити. Інколи самою державою як регулятором можуть встановлюватися певні відступи, обмеження, які впливають на інші визначені нею гарантії та постулати, в тому числі ті, що стосуються конституційних гарантій судового захисту порушеного, оспореного чи невідомого права.

Серед подібних інструментів можна назвати мораторій на звернення стягнення на майно, з використанням якого держава за допомогою встановлених нею правил фактично може ставати на заваді, перешкодою, об'єктивним ускладненням для нормального розвитку зобов'язання майнового, а подекуди й немайнового характеру. За різними оцінками [1] обсяг наявних в Україні виконавчих проваджень, щодо яких застосовано мораторії та зупинено вчинення виконавчих дій, обчислюється мільярдами гривень, при цьому кількість мораторіїв збільшується, а сфера застосування невпинно розширюється.

Європейський Суд з прав людини неодноразово встановлював порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод внаслідок тривалого невиконання судових рішень, у тому числі через наявність встановлених мораторіїв (*Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine, Burmych and others v. Ukraine*) [2; 3]. Їхній вплив на здійснення права власності підтверджено й іншими рішеннями, як-от рішенням у справі *Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine*, в якому проаналізовано відповідність мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, який опосередковано може вважатися й мораторієм на звернення стягнення на таке майно.

Відтак проблематика розуміння сутності мораторію та його призначення у контексті збалансування інтересів учасників майнових відносин є достатньо актуальною для української теорії, правотворчої та правозастосовної практики, вона була предметом низки наукових досліджень щодо права власності (О. Антонюк, Н. Блажівська, О. Розгон та ін.), відносин банкрутства (В. Джуно, Б. Поляков та ін.), виконавчого провадження (А. Авторгов, І. Ніколаєв, М. Руденко, С. Фурса та ін.).

Поняття «мораторій» та його нормативне закріплення. Мораторій як юридична категорія має декілька значень (але об'єднані вони етимологічним походженням (від лат. *moratorius* — той, що вповільнює)) і безпосередньо пов'язаний зі створенням тимчасових обмежень на вчинення певних дій юридичного та/або фактичного характеру. Тому йдеться про «відстрочку чи призупинення виконання зобов'язань у зв'язку з настанням надзвичайних подій, обставин», «заборону випробувань, застосування окремих видів зброї» [4] тощо.

У різних нормативних актах роблять подекуди різні аспекти під час визначення поняття «мораторій» у частині виконання цивільного або подібного до нього зобов'язання:

1. Перенесення строку (відстрочення) виконання зобов'язання (п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК України).
2. Період, протягом якого ці обмеження застосовуються (період, протягом якого дострокове погашення іпотечного кредиту (як часткове, так і повне) можливе за умови оплати винагороди за дострокове погашення,

згідно з умовами договору про іпотечний кредит [Стандарти надання, рефінансування та обслуговування іпотечних житлових кредитів] [5]¹);

3. Безпосередньо правило щодо обмеження:

3.1. Зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію (ч. 1 ст. 41 Кодексу України з процедур банкрутства) [6] для позначення поняття «мораторій на задоволення вимог кредиторів». Таке визначення є фактично «рерайтингом» (майже буквально синонімічний до тексту ст. 12 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [7; 8]²;

3.2. Зупинення виконання боржником вимог залучених кредиторів і пов'язаних осіб боржника та зупинення здійснення заходів з виконання цих вимог, у тому числі зупинення перебігу строку пред'явлення вимоги до поручителів (п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансову реструктуризацію») [9];

3.3. Зупинення виконання банком зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) та зупинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань (ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [10] у редакції, чинній до 21 вересня 2012 р.³).

Мораторій слід відрізнити від випадків, коли той чи інший об'єкт, певне майно взагалі або на невизначений строк вилучено з цивільного обороту, встановлено додаткові процесуальні механізми щодо обігу певного майна, або взагалі відсутня можливість примусового виконання рішення⁴. Це може бути пов'язано також і з дією та застосуванням імунітетів держави у міжнародному приватному праві⁵ або встановленням обмежень щодо звернення стягнення на певне майно⁶.

¹ Втратило чинність.

² Нормативне визначення звучало таким чином: «Зупинення виконання боржником, стосовно якого порушено справу про банкрутство, грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань, застосованих до прийняття рішення про введення мораторію». Закон втратив чинність.

³ Із набранням чинності Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [11] поняття «мораторій» із тексту Закону України «Про банки і банківську діяльність» було вилучено.

⁴ Земля, глина, пісок, деревина, будівельні матеріали і конструкції, машини і устаткування, хатні речі, інше рухоме майно, що знаходяться у зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення (ст. 12 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [12]).

⁵ Особливо актуально із виконанням судових рішень щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення агресивних дій щодо анексії та окупації території України.

⁶ Майно, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами, визначене додатком до Закону України «Про виконавче провадження» [13]. Не може бути

У рамках виконавчого провадження визначено різні процесуальні механізми трансформації (ускладнення) в процесі виконання, які охоплюють таку підставу, як запровадження мораторію на звернення стягнення на майно, але не тільки. Такими ускладненнями можна назвати:

1) зупинення стягнення на підставі виконавчого документа (п. 2 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження»), таке індивідуальне процесуальне ускладнення, коли зупиняється конкретна підстава виконання внаслідок обставин, визначених законом (наприклад, зупинення виконання рішення на підставі ухвали суду касаційної інстанції);

2) зупинення реалізації арештованого майна (п. 3 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження»), яке також має ознаку індивідуальності, коли існують перешкоди у вчиненні виконавчих дій щодо конкретного майна (наприклад, подання до суду позову про зняття арешту з майна);

3) відстрочка виконання рішення (п. 6 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження»), за яким відбувається перенесення виконання на інший час, відмінний від звичайного розвитку виконавчого провадження на підставі виконаного виконавчого документа.

Нормативне закріплення. Мораторії на звернення стягнення на майно боржника визначено низкою нормативно-правових актів, які приймалися не тільки і не стільки задля його запровадження.

Цей критерій може бути використано для групування законів, якими запроваджено мораторії на звернення стягнення на майно:

1. Застосування мораторію було основною метою або одним із основних завдань прийняття відповідного нормативно-правового акта:

- Про введення мораторію на примусову реалізацію майна [15] (29.11.2001 р.);

- Про мораторій на відчуження майна, яке перебуває у володінні Федерації професійних спілок України [16] (22.02.2007 р.);

- Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті [17] (03.06.2014 р.);

- Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони звернення стягнення та накладення арешту на кошти суб'єктів господарювання у сферах тепло-, водопостачання та водовідведення, отриманих від міжнародних фінансових організацій на реалізацію інвестиційних проєктів (заходів) в Україні [18] (15.05.2018 р.), якими доповнено відповідними положеннями законів України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» [19], «Про теплопостачання» [20];

2. Мораторій є одним із елементів державної політики у тій чи іншій сфері:

- Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу (23.06.2005 р.) [21];

- Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування (23.02.2012 р.) [22];

звернення стягнення й на майно, одержане на підставі договору про припинення права на утримання (ч. 3 ст. 89 Сімейного кодексу України [14]).

• Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних та теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання і водовідведення за спожиті енергоносії (03.11.2016 р.) [23];

• Про управління об'єктами державної власності (21.09.2006 р.) [24];

• Про встановлення додаткових гарантій щодо захисту прав громадян, які проживають на територіях проведення антитерористичної операції, та обмеження відповідальності підприємств — виконавців/виробників житлово-комунальних послуг у разі несвоєчасного здійснення платежів за спожиті енергетичні ресурси (13.01.2015 р.) [25];

• Про посилення захисту майна редакцій засобів масової інформації, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження, творчих спілок (20.05.2010 р.) [26];

3. Мораторій щодо звернення стягнення на майно виступив наслідком тимчасового повного або часткового вилучення (обмеження) того чи іншого майна з цивільного обороту (наприклад, Земельний кодекс України [27] (25.10.2001 р.) щодо заборони продажу земель сільськогосподарського призначення, а відтак і звернення стягнення на таке майно).

ЦК України [28] розглядає мораторій на виконання зобов'язання на підставах, встановлених законом, як обставину, що зупиняє перебіг позовної давності (п. 2 ч. 1 ст. 263). А Закон України «Про виконавче провадження» [13] відносить зазначені мораторії до підстав для зупинення вчинення виконавчих дій (п. 7, 10, 11 ч. 1 ст. 34).

У юридичній доктрині мораторію надається значення відстрочки виконання певних обов'язків, відкладення певних дій на визначений чи невизначений період на підставі спеціального акта [29],

Судова практика наголошує на тому, що мораторій є відстроченням виконання зобов'язання, а не звільненням від його виконання [30]. Відтак установлений мораторій на стягнення майна, наданого як забезпечення кредитів, не передбачає втрати кредитором права на звернення стягнення ... у випадку невиконання боржником зобов'язань ..., а лише тимчасово забороняє примусово стягувати (відчужувати без згоди власника) ... [31] (окремий текст прибрано, оскільки у цій постанові йдеться про один із мораторіїв, але зміст може бути використано для кожного з них — Ю. Б.).

Класифікація мораторіїв на звернення стягнення¹. Легітимною метою встановлення мораторію може бути:

1) захист інтересів держави та суспільства (наприклад, мораторій на примусову реалізацію майна, перебування майна на території проведення АТО, ООС);

2) подолання наслідків надзвичайних обставин (наприклад, захист майнових інтересів громадян України, які передали майно на забезпечення кредитів в іноземній валюті);

¹ Н. Блажівською запропоновано низку критеріїв [32], окремі з яких у цій роботі використано, уточнено і розширено.

3) захист інтересів окремих суб'єктів (наприклад, підприємств залізничного транспорту, паливно-енергетичного та оборонно-промислового комплексів, державних вугледобувних підприємств).

За обсягом поширення мораторію йдеться про заходи:

- 1) які стосуються усього майна боржника;
- 2) стосуються майна, яке знаходиться на певній території;
- 3) поширюються лише на визначений вид майна.

За колом боржників, стосовно майна яких (на користь яких) встановлено мораторії:

1) у певній сфері (наприклад, підприємства паливно-енергетичного комплексу);

2) які займаються певною діяльністю (підприємства, що виробляють, транспортують та постачають теплову енергію, надають послуги з централізованого опалення та постачання гарячої води, підприємств централізованого водопостачання та водовідведення, що надають послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, послуги з постачання холодної води та послуги з водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем);

3) які мають особливе майно (підприємств залізничного транспорту, майно яких розміщене на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження).

За способом визначення тривалості застосування мораторію:

1) визначено термінами (датами) (наприклад, до 1 січня 2022 р. (у первісній редакції до 1 січня 2019 р.) щодо державних вугледобувних підприємств, зняття арештів та заборон відчуження майна у таких виконавчих провадженнях);

2) з прив'язкою до події, яка неодмінно повинна настати (звільнення території, поновлення здійснення повноважень органами державної влади, перебування в тому чи іншому реєстрі, до скасування однієї із підстави (коли існує одна із підстав, і коли відпаде одна із них, то перестане існувати підстава для застосування мораторію);

3) невизначений (фактично йдеться про відпадання підстави прийняття закону, а відтак до скасування чинності самої правової норми, яка запровадила цей мораторій).

Доводиться визнавати, що значна частина запроваджених мораторіїв взагалі не мають жодного строку дії, тобто є безстроковими, низка з них обумовлені його метою, обумовлені подією, яка має настати у майбутньому, але час настання якої не відомий. Усі вказані події залежать від волі держави в особі органів виконавчої та законодавчої влади та, як правило, потребують ухвалення окремого закону про припинення мораторію [32].

Призначення мораторію на звернення стягнення на майно боржника. Мораторій не може вважатися прийнятим без належного та достатнього обґрунтування, оскільки внаслідок його застосування відбу-

вається аномальний розвиток зобов'язання, який вимагає законодавчого пояснення високого рівня.

Мораторії вводяться, зокрема, для підтримки суб'єктів-боржників, які мають певну суспільну цінність, необхідність їхнього введення пояснюється потребами захисту економічної безпеки держави та соціальною спрямованістю вітчизняної економіки [33], але достатньо часто в науці та на практиці наводиться достатньо різна аргументація щодо кожного із мораторіїв.

Яскравим прикладом динаміки застосування, розуміння та визнання є мораторій, запроваджений Законом України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», один із найстаріших та наймасштабніших мораторіїв щодо звернення стягнення на майно. Його прийняття обумовлювалося недосконалістю механізму примусової реалізації майна [34], потребою забезпечення економічної безпеки держави, недопущення руйнування цілісних майнових комплексів державних підприємств, захисту інтересів держави під час реалізації майна господарських товариств з державним капіталом [34], стало наслідком слабкості інституційної системи з управління об'єктами державної власності [35].

Цей Закон був предметом розгляду Конституційним Судом України і його було визнано таким, що відповідає Конституції України (конституційним) [34]. Виправдання доцільності, корисності, прийнятності Закону полягало в тому, що він не містить положень, які неправомірно обмежують конкуренцію, допускають недобросовісну конкуренцію у підприємницькій діяльності або зловживання монополічним становищем на ринку чи позбавляють інших суб'єктів права власності на захист при реалізації їх майна, не звільняє підприємства від відповідальності за завдану громадянам шкоду, може бути відшкодовано шкоду в разі порушення їхнього права на безпечне для життя і здоров'я довкілля за рахунок майна, на яке не поширюється мораторій щодо його примусової реалізації, в тому числі коштів Державного бюджету України, є встановленою в Законі особливістю правового режиму відповідної форми власності, не порушує конституційної вимоги обов'язковості судових рішень, ухвалені рішення не скасовуються, залишаються чинними, їх виконання лише призупиняється до вдосконалення механізму примусової реалізації майна, строк їхнього виконання подовжується на цей період [34].

Водночас це рішення наводиться як приклад розбіжності висновків Конституційного Суду України з практикою ЄСПЛ [36, с. 61], зокрема щодо суперечності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає право на розгляд справи і її виконання упродовж розумного строку [33], може бути, по суті, втручанням у щонайменше два конвенційні права — право на справедливий суд та право на мирне володіння своїм майном [32]. Цей мораторій є й предметом наукової критики [37, с. 41], при цьому наголошується, що він запроваджує антиринковий підхід, шкодить самим підприємствам та суперечить економічним інтересам держави [33], створює дисбаланс між інтересами боржника та кредитора, а тому постає питання про забезпечення пропорційності між встановленими засобами та закріпленими завданнями [32], забезпечує

домінування у комерційних (цивільних) правовідносинах юридичних осіб з державною участю над представниками приватного сектора [38].

За час чинності Закону до нього внесено низку змін та доповнень, які є певною ілюстрацією зміни підходів, державної політики до розуміння мети, сутності, призначення та корисності мораторію на звернення стягнення на державне майно.

Так, 21 жовтня 2004 р. Законом України № 2103–IV було встановлено обмеження щодо застосування згаданого вище мораторію при виконанні рішень щодо виплати заробітної плати та інших виплат, що належать працівнику у зв'язку із трудовими відносинами [39], при цьому, як слідує із назви Закону та його преамбули, йшлося про необхідність забезпечення своєчасної виплати заробітної плати. У цьому випадку перед державою виступили дилема збалансування інтересів стабільності економічної системи, протекторату державної власності та інтересів працівників, пересічної особи, яка має гарантоване Конституцією України право на працю та її оплату.

Наступний виняток із мораторію було впроваджено Законом України від 19 травня 2011 р. № 3385–VI, яким допускалось можливість виконання рішень щодо зобов'язань боржника з перерахування фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування заборгованості із сплати внесків до цих фондів, яка виникла до 1 січня 2011 р., та з перерахування органам Пенсійного фонду України заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [40]. Як впливає із назви цього Закону, основним лейтмотивом такого виключення було збільшення обсягів дохідної частини бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Таким чином, було вирішено баланс між державними інтересами різного рівня та характером, інтересом щодо державного майна та інтересом виконання державою взятих на себе соціальних стандартів у сфері соціального забезпечення населення.

Законом України від 22.12.2011 р. № 4212–VI [41] з-під сфери регулювання цього Закону вилучено заборону продажу майна в процесі провадження справ про банкрутство. Але такий механізм не створив нового правила про мораторій, правила чи винятку, в цьому випадку йдеться про те, що новим законодавством про відновлення платоспроможності боржника та/або визнання його банкрутом визначено окремий порядок виконання рішень та звернення стягнення на майно.

Законом України від 16.07.2015 р. № 627–VIII [42] дію мораторій вчергове обмежено щодо примусової реалізації майна для погашення заборгованості перед НАК «Нафтогаз України» та її дочірніми підприємствами, що здійснювали постачання природного газу на підставі ліцензії, але за винятком об'єктів, які не підлягають приватизації, а також підприємств, перед якими у держави є підтверджена в установленому порядку заборгованість з відшкодування різниці в тарифах на теплову енергію та послуги з опалення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню. У цьому випадку держава знову стала перед вибором між інтересами, які мають безпосередній стосунок до держави.

При обґрунтуванні необхідності встановлення такого особливого правила (фактично запровадження загального режиму виконавчого провадження) наводилися дані про обсяги заборгованості підприємств теплокомуненерго (близько 1,5 млрд грн), наголошувалося на потребах забезпечення споживачів України природним газом, а також стабілізації фінансового стану Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» [43]. Ці аргументи, безперечно, заслуговують на увагу, але вони стосуються не лише цієї групи кредиторів (стягувачів), але й усіх інших кредиторів (стягувачів), які не можуть отримати задоволення своїх вимог, підтверджених рішеннями судів та інших органів (осіб) та гарантованих державою. Особливо цінними у Пояснювальній записці до проекту № 2956 від 25 травня 2015 р., який є визнанням того, що «необхідно на законодавчому рівні врегулювати питання щодо захисту економічної та енергетичної безпеки та визначення важелів впливу для стягнення заборгованості» [43].

У червні 2018 року Міністерство юстиції презентувало механізм виконання рішення у справі «Бурмич та інші проти України» під назвою Програма #НіБоргамДержави та законопроект № 8533 від 27.06.2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подолання проблеми заборгованості держави за рішеннями судів». Ним висловлюються пропозиції щодо подальшого обмеження мораторію на випадки погашення заборгованості, що виникла у зв'язку з виконанням рішень про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виконання рішень Європейського суду з прав людини, постановлених проти України, та збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати коштів відповідно до Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [44]. І знову йдеться про конкуренцію державних інтересів, а інтереси пересічного кредитора (стягувача) можуть отримати сатисфакцію лише за умови підтвердження Європейським судом з прав людини неспроможності держави Україна виконати ухвалене в рамках відповідної юрисдикції рішення, у тому числі судове.

У планах Міністерства юстиції до 2024 року ліквідувати необґрунтований мораторій на виконання певних категорій судових рішень [45].

Прикладом мораторію, запровадженого на користь фізичних осіб, стала заборона на звернення стягнення на майно громадян України, яке є предметом забезпечення при кредитуванні в іноземній валюті [17]. Економічна криза, яка стала наслідком незадовільної економічної політики, а також російської агресії, що спровокувало істотне падіння курсу української національної валюти, призвело до значних втрат позичальників, які уклали договори позики в іноземній валюті. Відтак державою було запроваджено обмеження, котрі було спрямовано на захист таких позичальників від виселення, які пов'язані із застосуванням заходів забезпечення виконанням таких зобов'язань (іпотеки). Вказана обставина обумовлена тим, що такий позичальник не має впливу на здешевлення гривні, коливання валютного курсу, проте саме держава зобов'язана забезпечувати як дотримання прав усіх суб'єктів, так і баланс прав, у тому числі і прав кре-

дитодавця та позичальника у кредитних правовідносинах [46]. Таким чином, держава втручається в розподіл та реалізацію ризиків у цивільному праві, серед яких є ризик вибору контрагента та ризик невиконання зобов'язання, адже при обранні форми отримання позики (між національною та іноземною валютою) позичальник усвідомлював або повинен був усвідомлювати, що обирає кращий для себе варіант (нижчий відсоток при стабільності національної валюти порівняно із значно більшим відсотком позики в національній валюті), що повинно включати й припущення про його помилковість, у тому числі зміну валютних курсів у будь-який момент.

Окрім цього, слід зауважити, що не завжди мораторій виконує покладені на нього сподівання або взагалі має шкідливий характер, у тому числі для захисту прав суб'єктів цивільного права. Мораторії більше не слугують захисту інтересів держави і суспільства, обтяжують державу зростаючими боргами [47, с. 36–37]. Щодо мораторію стосовно валютних кредитів висловлюються думки про те, що він лише ускладнив проблеми позичальників, який не йде на контакт із виконавцем або кредитором, розмір заборгованості зростатиме, відповідальності він не уникає [48]. У постанові № 6-2947цс15 від 3 лютого 2016 р. [49] Верховний Суд України звернув увагу на різницю у стягненні іпотечного майна та виселенні мешканців з нерухомості, яка перебуває у іпотеці. Йдеться про те, що банк не може розпоряджатись іпотечним майном, наприклад, продати квартиру з публічних торгів, але вправі отримати судові рішення про стягнення на свою користь іпотечного майна за ціною, визначеною на підставі оцінки суб'єктом оціночної діяльності на момент проведення державної реєстрації права власності на зазначене майно, на рівні, не нижчому за звичайні ціни на цей вид майна, відтак банк може виселити мешканців з іпотечного майна і мораторій не забороняє судам цього робити [29].

Для зняття негативних для стягувачів (кредиторів) негативних наслідків необхідно передбачати певні механізми компенсації чи мінімізації втрат, обумовлених відтермінуванням реального виконання зобов'язання. Щодо тих випадків, коли боржником є державні юридичні особи, то існує ймовірність застосування механізму, визначеного Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», якщо рішення суду про стягнення коштів з державного підприємства не виконане протягом шести місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, його виконання здійснюється за рахунок коштів, передбачених бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду [33].

Запроваджуючи мораторії, законодавець зобов'язаний чітко визначати, як держава та інші засновники чи учасники підприємств-боржників повинні відповідати за зобов'язаннями цих підприємств перед їх кредиторами в період дії мораторію [33]. Мораторій є лише тимчасовим відстроченням виконання рішення суду, повинен мати законну мету та забезпечувати пропорційне зіставлення між використаними засобами та поставленою метою.

Мораторій впливає не лише на виконавче провадження, оскільки наявність, існування, запровадження чи скасування того чи іншого мора-

торію дає додаткові характеристики договороспроможності контрагента, визначення доцільності вступу такого суб'єкта в диспозитивні відносини; мораторії впливають на оцінку своїх ризиків контрагентами, на користь яких їх запроваджено, адже такий суб'єкт більш вільний в оцінці можливих ризиків власної неспроможності виконати взяті на себе зобов'язання, у тому числі можливості завдання шкоди та бути зобов'язаним до певних дій судовими рішеннями.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виконання судових рішень». Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів. *Верховна Рада України*. URL : <https://bit.ly/2Z3lMck>.
2. Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine: Court (Fifth Section) Judgment. 15.10.2009. App. 40450/04. *European Court of Human Rights*. URL : <https://bit.ly/2WSOEBo>.
3. Burmych and others v. Ukraine: Court (Grand Chamber) Judgment. 12.10.2017. App. 46852/13, 47786/13, 54125/13. *European Court of Human Rights*. URL : <https://bit.ly/3dMJ0Yl>.
4. Мораторій. *Ліга:Закон*. URL : <https://bit.ly/2ZbsfSH>.
5. Стандарти надання, рефінансування та обслуговування іпотечних житлових кредитів. Прийнято рішенням правління Державної іпотечної установи від 13.02.2006 р. № 35. *Ліга:Закон*. URL : <https://bit.ly/3gdaF6V>.
6. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/38yMRWJ>.
7. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3625UYW>.
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.05.2019 р. у справі № 668/9978/15-ц за позовом Публічного акціонерного товариства «Імексбанк» до ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_1 про звернення стягнення на предмет іпотеки. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://bit.ly/364vRaC>.
9. Про фінансову реструктуризацію : Закон України від 14.06.2016 р. № 1414–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2Z5tFOt>.
10. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3fXV8aS>.
11. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 50. Ст. 564.
12. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27.02.1991 р. № 791а–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3fOnoN2>.

13. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/3bVnZQd>.
14. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/3bHJv5O>.
15. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна : Закон України від 29.11.2001 р. № 2864–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2yX3PS9>.
16. Про мораторій на відчуження майна, яке перебуває у володінні Федерації професійних спілок України : Закон України від 22.02.2007 р. № 700–V. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2LGTGMl>.
17. Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті : Закон України від 03.06.2014 р. № 1304–VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2zzby8V>.
18. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони звернення стягнення та накладення арешту на кошти суб'єктів господарювання у сферах тепло-, водопостачання та водовідведення, отриманих від міжнародних фінансових організацій на реалізацію інвестиційних проектів (заходів) в Україні : Закон України від 15.05.2018 р. № 2417–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3dJAglM>.
19. Про тепlopостачання : Закон України від 02.06.2005 р. № 2633–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3d1EKUR>.
20. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення : Закон України від 10.01.2002 р. № 2918–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2WZAYWI>.
21. Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу : Закон України від 23.06.2005 р. № 2711–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2LujbQK>.
22. Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування : Закон України від 23.02.2012 р. № 4442–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2y7zwrA>.
23. Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних та теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання і водовідведення за спожиті енергоносії : Закон України від 03.11.2016 р. № 1730–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2WPYhRa>.
24. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21.09.2006 р. № 185–V. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/3b7DT3w>.
25. Про встановлення додаткових гарантій щодо захисту прав громадян, які проживають на територіях проведення антитерористичної операції, та обмеження відповідальності підприємств — виконавців/виробників житлово-комунальних послуг у разі несвоечасного здійснення платежів за спожиті енергетичні ресурси : Закон України від 13.01.2015 р. № 85–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3bzzwOL>.

26. Про посилення захисту майна редакцій засобів масової інформації, видавництва, книгарень, підприємств книгорозповсюдження, творчих спілок : Закон України від 20.05.2010 р. № 2274–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2y29xSc>.
27. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3bvab8m>.
28. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/2w1seVb>.
29. *Морозов Е.* Мораторій щодо звернення стягнення на предмет іпотеки: дія в часі (28.02.2018). *LIGA.net*. URL : <https://bit.ly/2WzUvwG>.
30. Постанова судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18.11.2015 р. у справі № 6-1385ц15 за позовом публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк» до ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9 про стягнення заборгованості за кредитним договором та звернення стягнення на предмет іпотеки. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://bit.ly/3fVV4IN>.
31. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.04.2019 р. у справі № 726/1538/16-ц за позовом ОСОБА_3 до Публічного акціонерного товариства Комерційний банк «Приватбанк», Товариства з обмеженою відповідальністю «Естейт селлінг» про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://bit.ly/2Z44ko7>.
32. *Блажівська Н.* Мораторій на звернення стягнення на майно боржника в законодавстві України та в практиці ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 5–9. URL : <https://bit.ly/2yXfRLh>.
33. *Ніколаєв І., Авторгов А.* Мораторій один не для всіх [06.08.2015, 10:23]. *Економічна правда*. URL : <https://bit.ly/2LvDzB2>.
34. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» (справа про мораторій на примусову реалізацію майна) від 10.06.2003 р. № 11–рп/2003. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3bx64Jb>.
35. *Станіславський В.* Проблемні питання правового регулювання неплатоспроможності державних підприємств. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 66–70. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL : <https://bit.ly/2TXiysy>.
36. *Гультай М.* Роль європейських стандартів права захисту у конституційному судочинстві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 54–66.
37. *Добрянська Н. Л., Мелешевич А. А.* Верховенство права та судова практика Європейського суду з прав людини стосовно України із забезпечення виконання судових рішень. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2008. № 77. С. 37–43.
38. *Руденко М. В.* Деякі проблеми виконавчого провадження та можливі шляхи їх вирішення. *Часопис з юридичних наук*. 2014. URL : <https://bit.ly/2VcNZ6y>.
39. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення своєчасної виплати заробітної плати : Закон України від 21.10.2004 р. № 2103–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2zNYuNt>.

40. Про внесення змін до деяких законів України щодо збільшення обсягів дохідної частини бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування : Закон України від 19.05.2011 р. № 3385–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/2zJ0yWQ>.
41. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : Закон України від 22.12.2011 р. № 4212–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3gG0sQr>.
42. Про внесення змін до Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» : Закон України від 16.07.2015 р. № 627–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3dl4Pyn>.
43. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» [Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» (щодо механізмів впливу на підприємства-боржники). № 2956 від 25.05.2015 р.]. *Верховна Рада України*. URL : <https://bit.ly/2ZRGrra>.
44. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подолання проблеми заборгованості держави за рішеннями судів. Проект Закону № 8533 від 27.06.2018 р. *Верховна Рада України*. URL : <https://bit.ly/2X73Tqq>.
45. Цифровые инструменты упростят работу исполнительной службы, но не гарантируют высокого уровня исполнения судебных решений — юристы (07.10.2019). *Интерфакс-Украина*. URL : <https://bit.ly/3bxHBDx>.
46. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.10.2018 р. у справі № 753/12729/15-ц у цивільній справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4, який діє у своїх інтересах та в інтересах неповнолітнього ОСОБА_5 про усунення перешкод у користуванні приватною власністю шляхом виселення і вселення. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://bit.ly/3dKY8W7>.
47. Висновки та рекомендації з подолання причин невиконання судових рішень. *Національна безпека і оборона*. 2019. № 3–4. С. 31–37.
48. Юхименко О. Лікування без одужання. Чому мораторій на стягнення іпотечної нерухомості необхідно змінювати. *Закон і бізнес*. 2019. № 14 (1416). 13–19 квітня. URL : <https://bit.ly/3dJzDbV>.
49. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 03.02.2016 р. у справі за позовом ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» до ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_11 про звернення стягнення на предмет іпотеки та виселення. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://bit.ly/2yQVt1l>.

Надійшла до редакції 12.11.2019

Yurii BILOUSOV

Scientific Research Institute of the Private Law and Entrepreneurship named after F. Burchak of the National Academy of Legal Science of Ukraine

Moratorium on Debt Recovery in the Context of Ensuring Property Interests of the State and Subjects of Private Law

The content of moratorium on debt recovery as an element of state regulation of civil relations, which significantly affects the usual course of civil obligation, and its impact on ensuring interests of the state as the owner and other participants in civil relations is investigated. The relevance of the study is determined by the uniqueness of the national legal system, where a moratorium is becoming less the exception than the rule, can become a means to protect the interests of an entity, a group or a cluster of them, what, in turn, may encroach on the property status of creditors, including those who have exercised their right to judicial protection of the violated, unrecognized or disputed right.

The author analyses the types of introduced moratoriums on debt recovery, including the extended classification criteria, regulatory consolidation, peculiarities of their application. It is stated that the introduction of moratoriums by the state is done not only and not so much for individual debtors who are unable to fulfill their obligations, but mainly due to imperfections of legislation in other areas (e.g. property management) or to prevent deterioration of socio-economic and political situation in the country in the result of instability in the property sphere provoked by economic crises and armed conflict (war) on the territory of Ukraine, which significantly affects the entire property sphere, especially of those individuals and legal entities related to the occupied and frontline territories.

The need to revise the state policy on the application of moratoriums on debt recovery as a tool for regulating property relations and enforcement proceedings is accentuated. Emphasis is placed on the necessity for more detailed justification of the introduction and application, coercion, justification, real temporality of moratoriums on debt recovery, establishing a clear balance of creditor (debt collector) and debtor given the high interests of their introduction in order to respect constitutional and conventional human rights and fundamental freedoms on protection of property rights, the right to judicial protection, etc.

Keywords: *moratorium, enforcement of court decisions, enforcement proceedings, protection of civil right, debt recovery, legal guarantees.*